

LUNDS
UNIVERSITET

BESLUT

2020-08-13

Dnr V 2020/1010

Kulturdepartementet

Rektor

Yttrande över betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21).

(Ert dnr Ku2020/01036/KL)

Lunds universitet har anmodats att lämna synpunkter på rubricerad remiss. Universitetet avger härmed följande synpunkter som utarbetats av en remissgrupp bestående av docent Henrik Rosengren, universitetslektor Björn Magnusson Staaf, universitetslektor Karin Zetterholm, professor Lars-Eric Jönsson och seniorprofessor Anders Jarlert, kanslichef Gunnel Holm, vid Humanistiska och teologiska fakulteterna, museichef Patrick Amsellem, Skissernas Museum samt arkivarie Tobias Idberg och biblioteksassistent Tomasz Lesniak, Universitetsbiblioteket. Gruppen har letts av vicerektor Bo Ahrén, universitetsledningen, och utredare Carina Wickberg, universitetsledningens kansli, har sammanställt yttrandet.

Sammanfattning av Lunds universitets synpunkter

Lunds universitet är positivt till att betänkandets förslag om att Sveriges museum om Förintelsen inrättas samt att det inrättas som en egen myndighet och förordar att museet förläggs till Malmö-Lund-området av nedan angivna skäl. Universitetet stödjer vidare i huvudsak museets långsiktiga uppdrag som behandlas i avsnitt 5 samt det som framförs i avsnitt 7 om forskningsgrund, forskningssamarbete och inrättandet av ett forskningsråd knutet till museet med några invändningar.

Inledande synpunkter

Lunds universitet stöder förslaget om att Sveriges museum om Förintelsen inrättas med den inriktning som framhålls i betänkandet. Det handlar dels om att tydliggöra det brott mot mänskligheten som delat världen i ett före och efter, dels om att försöka förstå och berätta om hur detta brott förbereddes och genomfördes och effekterna av det.

Just därför att Förintelsen inte pågick i Sverige kan flera andra perspektiv än uppgörelse och försoning samsas i ett sådant museum, såsom accepterande, protesterande och hjälpande, liksom kunskap om medlöparna. Det kan i och för sig framstå som självklart att alla relevanta museer skulle ägna en del av sin verksamhet åt att belysa Förintelsen, men det finns inga förpliktelser att så ska ske och inga garantier för eventuella utställningar. Den status som är förknippad med ett eget museum är inte oviktig i sammanhanget.

Begreppet Förintelsen har delvis skiftande innebörd. Främst står det för nazismens strävan att utrota judarna, oavsett om de människor som definierades som judar bekände sig till judisk tro eller inte. Förintelsen är också ett samlingsbegrepp för förföljandet och dödandet av flera andra folkgrupper, romer, homosexuella, människor med funktionshinder, politiska dissidenter m fl. Universitetet bejaktar

betänkandets inkluderande syn på museets uppdrag, givetvis dock med förföljelsen av judarna som central utgångspunkt.

Synpunkter avseende förslaget om museet som en egen självständig myndighet

Lunds universitet stöder likaledes förslaget om museet som en egen, självständig myndighet. Detta är att föredra framför att inordna museet i befintlig myndighet.

Behovet av en tydligt avgränsad och oberoende verksamhet med en egen profil betonas i huvudförslaget och om museet utgör egen myndighet ökar möjligheten till egna prioriteringar utan den ständiga oro det innebär att vara del av en annan myndighet med till stor del andra ansvarsområden och prioriteringar. Risken är överhängande att resurser används på ett sätt som inte enbart gynnar det nya museet om detta inordnas i befintlig myndighet. Vidare visar goda erfarenheter från andra myndigheter att t.ex. forskningssamverkan kan komma den nya museimyndigheten till godo även utan organisatorisk koppling till annan myndighet. Dock innebär inrättandet av museet som en egen självständig myndighet konsekvenser för Forum för levande historia, men universitetet ser det som en vinst, av de skäl som också framgår i betänkandet.

Likaså bör arkiv och magasin finnas i anslutning till det nya museet och inte på annan myndighet, som betänkandet antyder som en möjlighet. Detta är särskilt viktigt om museet och den andra myndigheten finns på olika orter. Således bör detta inte betraktas som en möjlig kostnadsminskning eller samverkansvinst.

Utseendet av myndighetschef och styrelse är grannliga uppgifter, eftersom verksamheten tyvärr kan uppfattas som kontroversiell, vilket ställer stora krav på personernas oväld och integritet. Som museimyndighet bör detta museum bli en forskningsbaserad kunskapsinstitution och inte ha fokus på ett instrumentellt uppdrag. Detta framstår som en förutsättning för att museet ska kunna präglas av en dynamik som ger hållbarhet och utveckling på lång sikt. Även om insamlingen och presentationen av föremål är väsentliga komponenter i museitanken är det viktigt med det tydligt forskningsfokus, vilket också präglar betänkandets förslag. Det är en förutsättning för en mångfasetterad kunskapsförmedling och uppbyggnad, som också måste innefatta effekterna av Förintelsen, effekter som inte minst i Europa fortfarande är mycket påtagliga.

Synpunkter avseende betänkandets föreslagna tidsplan

Universitetet ställer sig positiv till betänkandets föreslagna tidsplan, med en organisationskommitté som inleder sitt arbete snarast. Det är helt riktigt att insamlingsarbetet måste komma igång snarast. Det är också viktigt att arbetet redan i insamlingsstadiet har ett forskande perspektiv och att resurser för det inräknas i tilldelningen till organisationskommittén. Betänkandet påpekar att det är viktigt att samarbeta med judiska och romska organisationer. Givet det inkluderande uppdraget i stort bör andra grupper också kunna finnas med. I fråga om samarbete med judiska organisationer drabbade Förintelsen som konstaterats inte bara de judiska religiösa utan också kristna och icke-religiösa judar, vilket också måste beaktas i insamlingsarbetet.

Synpunkter angående resurser för museet

Betänkandet nämner i förbigående att museet kommer att ha investeringskostnader både i de temporära lokalerna under de första verksamhetsåren och senare om en ny byggnad uppförs. Ett viktigt medskick gäller basutställningen. En framgångsrik sådan formges i samklang med arkitekturen, liksom basutställningarna på många av de internationella museer betänkandet refererar till.

Lunds universitet avstår i övrigt från att ha synpunkter på de exakta siffrorna i fråga om resurser, men konstaterar att alla de uppgifter som listas är viktiga.

Synpunkter angående museets inriktning och uppdrag

Museets långsiktiga uppdrag som behandlas i avsnitt 5 är rimligt formulerat. En viss tveksamhet kan dock råda beträffande uppdraget att ”stödja” regionala och lokala museer och arkiv. När det gäller lärosäten talas om samverkan, så frågan är vilken innebörd som ligger i ”stödja” och varifrån initiativet till stödet förväntas komma. (I 7.3.1 används i stället ”samverkan” med dessa instanser.)

Vidare ställer sig även universitetets sig tveksamt till formuleringen ”och museet bör överväga sätt att styra insamling utifrån tematiska inriktningar eller problemområden”, s 116, då tematiskt insamlade tenderar till att fokusera på en typ av forskningsfrågor och exkludera andra. Samlingsbyggande bör ske med så öppen ingång som möjligt för att möjliggöra framtida forskning från så många forskningsfält som möjligt.

Betänkandet lyfter i kapitel 5.2.4 Sveriges agerande. Lunds universitet ställer sig undrande kring detta uppdrag i förhållande till inventering och museets samlingsbyggande. Bör inte museet i dessa sammanhang även inventera/bevara åskådarens och möjliggörarens perspektiv för att kunna belysa och problematisera Sveriges roll? Lunds universitet har erfarenhet av flera exempel på dessa perspektiv i dess personarkiv på Universitetsbiblioteket.

Lunds universitet ser ytterligare ett uppdrag som borde tillföras redan bland de allmänna uppdragen i avsnitt 5.3, nämligen att dokumentera och bearbeta de konstnärliga uttryck som är kopplade till Förintelsen. Förintelsen har haft och har stor påverkan på kulturella yttringar, och förintelserelaterade kulturmiljöer är ett tämligen obeforskat område. Det finns många kulturmiljöer med mer eller mindre tydliga spår av Förintelsens effekter, också i Sverige.

Synpunkter angående verksamhetens organisation och lokalbehov

Betänkandet har inte haft i uppdrag att föreslå var museet ska förläggas, men det framgår ändå att Stockholm och Malmö framstår som huvudalternativen.

Här önskar Lunds universitet förorda att museet förläggs till Malmö-Lund-området. Det är att föredra att museet förläggs till en plats med ett för sammanhanget historisk betydelse och i nära anslutning till akademiska institutioner för att främja undervisnings- och framför allt forskningsverksamhet. Denna plats bör ligga utanför Stockholm och på det viset komplettera de platser som i huvudstaden redan på olika sätt diskuterar Förintelsen i sina verksamheter.

Det var till Sydsverige de flesta överlevande kom och togs om hand. Ravensbrücks-samlingen, som inkluderar föremål i Kulturen och de överlevandes vittnesmål på Universitetsbiblioteket i Lund, är unik. Här finns genom mottagandet av de överlevande och av de danska judarna positiva minnen, men med bl.a. diskussionen om de judiska akademikerna också de negativa. Dagens Malmö är internationellt uppmärksammat för sin nutida antisemitism. Platsens närvaro är påtaglig här. Närheten till Köpenhamn och dess judiska organisationer och traditioner, liksom till kontinenten är också betydelsefull.

Som lärosäte i närheten har Lunds universitet dessutom utomordentliga förutsättningar att bedriva forskningssamarbeten och att därmed utgöra den i 7.4.3 omnämnda forskningsmiljön. Här finns utbildning i hebreiska, jiddisch – minoritetsspråkansvar – och judaistik. Kurser i antisemitismens historia ges i samarbete med gymnasieskolor i Lund. En professur i judaistik finns i Humanistiska och teologiska fakulteternas professorsprogram. Också inom ett flertal andra vetenskaper bedrivs relevant forskning. Lundaforskare har koordinerat flera viktiga forskningsprojekt med fokus på Förintelsen, t.ex. ”The Holocaust and

the European Historical Culture” och ”Survivors and Exiles: Yiddish Culture after 1945”. Med sin för Sverige påtagligt stora bredd har universitetet ovanligt goda förutsättningar att samarbeta med ett museum som i sig självt måste ha en stor bredd, eftersom Förintelsen berör så många samhällsliga kontexter.

Det är glädjande att se att betänkandet förordar ett nybyggt profilmuseum där arkitekturen, liksom för liknande museer i andra delar av världen, är en integrerad del av upplevelsen och förmedlingen av kunskap. Husets, arkitekturens och platsens betydelse kan därmed samspela på ett genomtänkt sätt. SFV bör dock inte själva ansvara för att ta fram förslag på utformning av lokaler, som betänkandet skriver. Det krävs att någon med museikompetens och en tydlig vision för hur verksamheten ska kunna bedrivas deltar även i det inledande arbetet för att bedöma omfattning och disposition av ytor.

Synpunkter rörande avsnittet Samlingar, samverkan och forskning

Lunds universitet stödjer det som framförs i avsnitt 7 om forskningsgrund, forskningssamarbete och inrättandet av ett forskningsråd knutet till museet. Likaså stöder universitetet internationellt samarbete, som i början förstås kommer att ha inriktningen att inhämta stöd, men som i längden kommer att kunna innebära att det svenska museet också förmedlar ny kunskap i de internationella nätverken.

I detta avsnitt utvecklas betänkandets förslag rörande museets uppdrag som samlingsbyggare. Universitetet finner uppdraget i 7.2 utomordentligt viktigt. Redan i betänkandet finns en uppräknig som visar mångfalden av dokumentation, men det finns ytterligare andra viktiga samlingar, exempelvis UD:s arkiv R34 och 35 med bl.a. judiska flyktingars önskan att ingå äktenskap och de bisarra konfrontationer med svenska myndigheter de drabbades av (se även t.ex. Judisk ”ras” som äktenskapshinder i Sverige. Effekten av Nürnberglagarna i Svenska kyrkans statliga funktion som lysningsförrättare 1935-1945, 2006, Anders Jarlert). Vidare finns flera kyrkliga arkiv, t.ex. ärkebiskop Erling Eidems arkiv.

Lunds universitet ser inledningsvis positivt på den inventering som gjorts men ser även att det finns mer arbete att göra. Samlingar som är relevanta för museets uppdrag återfinns vid en lång rad institutioner, offentliga och enskilda, i privat ägo mm. Samlingar rör sig i en ABM-kontext (arkiv, bibliotek och museum) och kan finnas vid samtliga av dessa institutioner. Det är ett svåröverskådligt landskap och en fortsatt fördjupad inventering välkomnas således.

När det gäller behovet av ett snabbt agerande för att samla in berättelser relevanta för museets uppdrag, så delar universitetet betänkandets slutsats. Tiden är knapp då fler och fler förstahandskällor försvinner. Lunds universitet ställer sig dock frågande till om insamlande av objekt, arkivalier eller föremål, som i sammanhanget är relevanta inte kan genomföras av befintliga kulturarvsinstitutioner (se även kapitel 5.3.3).

Universitetet välkomnar betänkandets förslag att museets insamlingsarbete, dokumentation och utställningsproduktion sker i samarbete med forskare.

Synpunkter angående avsnittet Befintliga verksamheter och inkomna synpunkter

På sidan 66 anges ett antal museer i andra länder: Ravensbrückmuseet i Fürstenberg, Judiska museet i Berlin, HL-Senteret i Oslo, Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn, Yad Vashem, Ghetto Fighters museum och Massuah museum i Israel. Betänkandet har även haft möte med företrädare för USC Shoah Foundation och National Holocaust Museum i Amsterdam samt haft dialog med United States Holocaust Memorial Museum i Washington och Imperial War Museum i London. Lunds universitet saknar här polska institutioner.

På sidan 76 under rubriken ”Befintliga verksamheter och inkomna synpunkter” återfinns information om att United States Holocaust Memorial Museum öppnades år 1993. Det förefaller ganska anmärkningsvärt att Auschwitz-Birkenau-museet som öppnades år 1955 hamnat under rubriken: ”Viktiga andra museer” (s. 78). På sidan 72 finns en kortfattad presentation av Ravensbrück-lägrät: ”Totalt passerade 132 000 fångar genom lägrät: politiska fångar, judar, romer, Jehovas vittnen med flera, och de kom från många olika länder. Över 90 000 personer dog i Ravensbrück.” Om man vill vara helt korrekt så borde man kanske följa rangordningen och specificera polska fångar för sig med tanke på att polska kvinnor faktiskt utgjorde den största gruppen i Ravensbrück (40. 000). Den näst största gruppen var judiska kvinnor. De som representerade Jehovas vittnen i Ravensbrück var oftast tyska fångar som rörde sig fritt i lägrät och ansvarade för nazisternas trädgårdsskötsel, barnpassning och hushållsarbete. Litteraturlistan innehåller bl.a. Rolf Tardells framställning av Ravensbrück-lägrät, dock saknas Sarah Helms omfattande verk *If This Is A Woman*.

Kommentarer gällande bilaga 2 Samlingar med relevans för ett museum om Förintelsen och bilaga 3 Källor till Förintelsens historia i svenska arkiv

När det gäller den del av betänkandet som berör universitetets Ravensbrückarkiv saknas det aktuella hänvisningar. I texten anges Paul Rudnys ursprungliga arkivförteckning som i dagsläget är grundligt omarbetad. Rudnys version omfattade 32 sidor och den reviderade versionen är på 99 sidor.

Betänkandets författare nämner i sin text att Zygmunt Lakocinskis privata arkiv är förtecknat på svenska, vilket onekligen är ett oundgängligt arbetsredskap för personalen på Universitetsbiblioteket, men det saknas en länk som den sakkunnige läsaren skulle kunna ha nytta av.

Beslut

Beslut om att avge detta yttrande har fattats av undertecknad rektor i närvaro av stf förvaltningschef Cecilia Billgren efter hörande av Lunds universitets studentkårer och efter föredragning av universitetslektor Björn Magnusson Staaf, Humanistiska och teologiska fakulteterna.

Torbjörn von Schantz